

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

КИРИЧЕНКО ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 159.9.019.4

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти і науки України

- Науковий керівник:** кандидат психологічних наук, доцент
Булах Ірина Сергіївна,
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
доцент кафедри психології.
- Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Боришевський Мирослав Йосипович,
Інститут психології імені Г.С.Костюка, завідувач лабораторії;
- кандидат психологічних наук, доцент
Осьмак Любов Петрівна,
Рівненський інститут слов'янознавства Київського інституту "Слов'янський університет", доцент кафедри психології.
- Провідна установа:** Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, відділ психології профорієнтації, м. Київ.

Захист відбудеться "13" вересня 2001 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано "25" липня 2001 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні події соціальної історії визначають поступове сходження нашої держави до демократичних відносин, що вимагає виховання у людини високого почуття обов'язку й відповідальності перед собою та іншими. Оволодіння особистістю морально-духовними якостями знаменує процес її становлення як суб'єкта саморегуляції поведінки, який буде здатний приймати довільні рішення, самостійно встановлювати пріоритетність суспільно-значущих цінностей, ставити цілі, які адекватні власним можливостям, опановувати засоби їх досягнення, обирати толерантні по відношенню до інших шляхи самоствердження. Виховання такої особистості є завданням національної концепції освіти, конкретна реалізація якого повинна здійснюватись всіма напрямками навчально-виховної роботи з підростаючим поколінням з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей кожного.

Особливо складною саморегуляція поведінки виявляється у період дорослішання. Саме підлітки вирізняються неадекватними психогенними реакціями, дезадаптивними вчинками, нескоординованими формами поведінки, що визначає необхідність вивчення феномену саморегулювання в перехідному віці.

Разом з тим у підлітків спостерігається становлення ціннісних орієнтацій, естетичних смаків та моральних переконань, на основі яких вони починають управляти своєю поведінкою. Крім того, особистість у період підлітковості є сензитивною щодо розвитку в неї психологічних механізмів саморегуляції поведінки, у зв'язку з чим акцент у вихованні підлітків треба ставити на особливостях формування даних механізмів.

Проблема психологічних механізмів саморегуляції поведінки особистості досліджувалася і постійно актуалізується вченими різних галузей психологічної науки. Вивчення цих механізмів знайшло відображення у вихідних положеннях загальної психології, де аспект регуляції поведінки постулювався як структурний конструкт особистості та її діяльності (Л.С.Виготський, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, Г.С.Костюк, С.Л. Рубінштейн). У віковій і педагогічній психології увага дослідників була сконцентрована навколо таких питань як: сенсомоторна саморегуляція (П.А.Жоров, О.А.Конопкін, В.Е.Чудновський), вольова (В.А.Іванніков, В.І.Селіванов), емоційна (Я.Рейковський, О.Я.Чебикін), мотиваційна (О.Г.Ксенофонтова, А.А.Файзуллаєв), моральна (Б.С.Братусь, П.М.Якобсон), особистісна (К.О.Абульханова-Славська, І.І.Чеснокова). У соціальній психо-логії акцент робиться на вивченні механізмів ціннісної саморегуляції (І.С.Кон, В.Е.Семенов, В.А.Ядов).

Розуміння природи саморегуляції поведінки особистості збагатили українські вчені. Питання активності людини як суб'єкта власної діяльності та поведінки знаходять висвітлення у працях Г.С.Костюка, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, Л.В.Долинської, В.К.Каліна, В.К.Котирло, С.Д.Максименка, М.В.Савчина, О.Я.Чебикіна.

Значну цінність у дослідженні проблем регуляції й саморегуляції поведінки мають праці зарубіжних вчених (Д.Аткінсон, Д.Роттер, Х.Хекхаузен, Г.Шерінгтон), предметом вивчення яких були мотиваційні установки: життєві цілі, локус контролю, прагнення до успіху, когнітивний дисонанс.

При цьому можна виділити цілий ряд робіт присвячених вивченню особливостей саморегуляції поведінки зростаючої особистості (Л.І.Божович, І.В.Дубровіна, Б.Г.Круглов, Л.П.Осьмак, Г.О.Цукерман, Д.Й.Фельдштейн та ін.). Докладніше даний аспект вивчався у старшому дошкільному (В.К.Котирло) та юнацькому віці (О.Г.Ксенофонтова, Ю.А.Миславський).

Проблемі саморегуляції поведінки у перехідному віці присвячені роботи М.Й.Боришевського, в яких доводиться, що раціональне управління психологічними механізмами саморегуляції поведінки підлітків визначає їх особистісний розвиток.

У той же час, незважаючи на численність досліджень з проблематики регуляції поведінки, психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків не були предметом спеціального дослідження.

Отже, соціальна значущість і недостатнє дослідження особливостей психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків й обумовили вибір теми нашого дослідження "Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків".

Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи кафедри психології НПУ імені М.П.Драгоманова, затверджена Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 16 від 24.06.1999 р.) та скоординована в АПН України (протокол № 2 від 20.03.2000 р.).

Об'єкт дослідження - процес саморегуляції поведінки у підлітковому віці.

Предмет дослідження - психологічні механізми саморегуляції поведінки особистості підлітка.

Мета дослідження полягає у виявленні провідних психологічних механізмів саморегуляції поведінки та визначенні особливостей їх становлення у підлітків.

У основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що процес саморегуляції поведінки підлітка як поліфункціональне інтегративне особистісне утворення характеризується наступним:

- зумовлюється сукупністю психологічних механізмів (ціннісні орієнтації, рівень домагань, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягненні, самоствердженні та визнанні);

- має вікову специфіку та динаміку розвитку, які визначаються міжфункціональними зв'язками цих механізмів;

- може бути актуалізований спеціальною системою роботи, спрямованої на узгодження взаємозв'язків психологічних механізмів шляхом розширення процесу самоусвідомлення.

У відповідності з поставленою метою та висунутою гіпотезою визначено наступні **завдання** дослідження:

- обґрунтувати теоретичні та методичні підходи вивчення проблеми психологічних механізмів саморегуляції поведінки у підлітковому віці;

- встановити провідні психологічні механізми саморегуляції поведінки та виявити специфіку їх розвитку в підлітків;

- визначити критерії та рівні сформованості психологічних механізмів саморегуляції поведінки особистості підлітка;

- розробити систему навчально-виховних заходів, спрямованих на розвиток психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є Закон України "Про освіту", державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття); системний підхід до розуміння особистості (Б.Г.Ананьєв, Б.Ф.Ломов, О.В.Скрипченко); принцип суб'єктної активності як вирішальної умови виникнення здатності до саморегуляції, її розвитку та вдосконалення (С.Л.Рубінштейн, К.О.Абульханова-Славська, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко); концептуальні положення про психологічні характеристики самосвідомості особистості на різних вікових етапах онтогенезу (Л.С.Виготський, І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, І.С.Кон, С.Д.Максименко, В.В.Столін, П.Р.Чамата, І.І.Чеснокова); механізми та закономірності психічної, емоційно-вольової, мотиваційної саморегуляції (М.Я.Басов, В.А.Іванніков, В.К.Калін, О.А.Ко-нопкін, О.Я.Чебикін).

Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези було розроблено програму дослідження, якою передбачалося вивчення та аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми, вибір методик експерименту, що включали науково-теоретичний, дослідно-експериментальний, заключно-узагальнюючий етапи, кількісну

та якісну обробку експериментальних даних, апробацію результатів дослідження та їх використання у практиці загальноосвітніх шкіл.

Для реалізації програми дослідження було використано комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: теоретичний аналіз та систематизація наукових літературних джерел; експеримент (констатуючий, контрольний, психолого-педагогічний); бесіда, анкетування, опитувальники, шкали, тести, проєктивні методики; методи математичної статистики (факторний, кореляційний аналіз та графічний метод кореляційних плеяд). Статистичну обробку здійснено за допомогою пакету комп'ютерних програм Microsoft Excel 97.

Дослідження проводилося **на базі** ЗОШ I-III ступенів № 7 м. Переяслава-Хмельницького та № 4 м. Березані Київської області упродовж 1997 – 2000 рр. Дослідженням було охоплено 206 учнів 6 – 8 класів.

Наукова новизна та теоретична значущість отриманих результатів полягає в уточненні та поглибленні сутності поняття "психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків" як інтегративного особистісного утворення, що виявляється у здатності досягати мети, визначати ціннісні орієнтації, здібності до самоконтролю, прагненні до успіху та потребі просоціального самоствердження та визнання; в установленні провідних психологічних механізмів саморегуляції поведінки (ціннісні орієнтації, рівень домагань, локус контролю, потреби у досягненні, схваленні, самоствердженні, визнанні); виявленні специфіки розвитку вказаних механізмів поведінки підлітків; визначенні домінуючих компонентів внутріфункціональної структури саморегуляції поведінки підлітків (ціннісні орієнтації, самоствердження, визнання); виявленні критеріїв та рівнів сформованості (високий, середній, низький) механізмів саморегуляції поведінки підлітків; встановленні способів розвитку механізмів саморегуляції поведінки підлітків (пояснювальної психотерапії, позитивного і негативного підкріплення, моделювання ситуацій, зворотнього зв'язку, прихованого психологічного тренінгу).

Практичне значення дослідження полягає в систематизації діагностичних методів дослідження відповідно кожного компонента саморегуляції поведінки; апробації їх для розвитку механізмів саморегуляції поведінки підлітків; підборі системи вправ, які сприяють профілактиці, корекції саморегуляції поведінки; визначенні системи виховних заходів, які можуть бути використані психологами, вчителями, методистами в процесі розвитку механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Особистий внесок автора полягає в уточненні поняття, визначенні змісту та провідних психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків; розробці критеріїв та визначенні рівнів діагностики даного особистісного утворення, обґрунтуванні та створенні системи корекційно-профілактичної виховної роботи з підлітками. У спільній публікації відображено основні ідеї та кількісні результати, отримані автором дослідження.

Вірогідність і надійність одержаних результатів забезпечувалися: всебічним теоретичним аналізом проблеми, відповідністю методів меті та завданням дослідження; використанням стандартизованих методик, валідність і надійність яких доведена; репрезентативністю вибірки досліджуваних; поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів дослідження; математико-статистичною обробкою експериментальних даних.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Розроблена автором програма щодо розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків використовується у виховній роботі ЗОШ I-III ступенів № 4 м. Березані Київської області (довідка № 178 від 20 березня 2001 р.).

Основні положення і результати дослідження доповідалися і дістали схвалення на звітних наукових конференціях НПУ імені М.П.Драгоманова (1997-2000рр.), на

засіданнях кафедри психології НПУ імені М.П.Драго-манова, на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Педагогічна наука – сучасній школі" (м. Кременець, 1999р.), на Третіх Харківських Міжнародних психологічних читаннях "Особистість і трансформаційні процеси в суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти"

(м. Харків, 1999р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми валеологічної освіти, оздоровчої фізичної культури та фізичної реабілітації в навчальних закладах України" (м. Кіровоград, 2000р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації, результати дослідження, висновки відображено в 7 публікаціях автора, 4 з яких у фахових наукових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 199 сторінках комп'ютерного набору. Список використаних джерел включає 222 найменувань. Робота містить 24 таблиці та 12 рисунків, які займають 14 сторінок тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу і завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наводяться дані про апробацію, впровадження та структуру роботи.

У **першому розділі** – "Аналіз теоретичних підходів вивчення психологічних механізмів саморегуляції поведінки особистості в онтогенезі" – аналізуються наукові напрямки вивчення процесу регуляції поведінки особистості та психологічних механізмів саморегуляції поведінки учнів підліткового віку зокрема.

Психологічний аналіз наукових напрямків досліджуваної проблеми показав, що саморегуляція поведінки є структурним утворенням особистості, яке являє собою єдність цілеспрямованих дій, які проявляються у прийнятті довільних рішень, доборі, оцінці засобів реалізації задуманого, самоаналізі вчинків, визначенні позицій щодо подій, ситуацій та ціннісному ставленні індивіда до самого себе. При цьому найвищим показником розвитку даного феномену вважається процес оволодіння навичками й звичками моральної поведінки. Внутрішню сутність саморегуляції поведінки зростаючої особистості становить сукупність психологічних механізмів. Останні визначаються, як динамічна сторона взаємодій індивіда і є структурними компонентами саморегуляції поведінки особистості. Вони спрямовують рух психічної активності індивіда до узгодження результатів взаємодій зі світом і самим собою. Визначені здобутки вчених слугували засадами для дослідження психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Підґрунтям для вивчення феномену саморегуляції поведінки особистості виступили класичні ідеї стосовно категорії регуляції як такої. Вагомий внесок у розкриття психічної регуляції й саморегуляції зробили відомі фізіологи І.М.Сеченов та І.П.Павлов (рефлекторне розуміння психічного), П.К.Анохін (фізіологічна концепція функціональних систем).

У класичній психології (Б.Г.Ананьєв, М.Я.Басов, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн) процес теоретичного обґрунтування та практичного застосування принципу свідомості й діяльності дозволив виявити особливості та природу регуляції й саморегуляції поведінки особистості. Глибоко окремі аспекти цієї проблеми вивчали М.Я.Басов (механізми регуляції різних форм поведінки), Б.Г.Ананьєв (вища нервова система як складна організація саморегулювання).

Ідея регуляції поведінки як особливого самостійного процесу була пріоритетною в роботах зарубіжних психологів (Л.Веккер, Д.Макклелланд, Р.Мей та ін.). Причини дій, вчинків і поведінки пов'язувалися цими вченими з чуттєвими збудженнями, думками й моральними почуттями особистості. У такому разі вона здатна до самоорганізації й саморегуляції поведінки. Для пояснення регуляції поведінки було також введено ряд нових понять: життєві цілі, рівень домагань, локус контролю, мотивація досягнення (К.Левін, Д. Роттер, Х. Хекхаузен).

Дослідження регуляції поведінки сприяли виникненню в межах цієї проблеми аспекту саморегуляції. Останній напрям виокремився в самостійну категорію. При цьому предметом дослідження стали різні види саморегуляції поведінки особистості (сенсомоторна, емоційна, вольова, мотиваційна, моральна, особистісна, ціннісна).

Саморегуляція поведінки особистості аргументувалася дослідниками з різних позицій як: властивість регулювання (М.Й.Боришевський, І.І.Чеснокова), можливість мобілізації активності (В.К.Калін, В.І.Селіванов), спосіб організації й самодетермінації життєвих часових кодів (Л.І.Анци-ферова, Б.В.Зейгарнік, А.П.Корнілов), здатність управління об'єктивними вимогами докільця (А.Бандура, Ю.А.Миславський, Є.М.Пеньков) та приймати довільні рішення (І.Д.Бех).

У дисертації доведено, що саморегуляція поведінки виступає сутнісним компонентом усіх свідомих психічних явищ, які притаманні людині (процесів, станів, властивостей). Визначено, що дане утворення є умовою адекватного психічного відображення індивідом власного суб'єктивного світу в його взаємозв'язку з об'єктивною реальністю та виступає невід'ємною складовою самосвідомості людини.

У цьому розділі висвітлено основні підходи до дослідження психологічних механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості. Теоретичний аналіз дозволив зробити певні висновки про сутність, джерела, природу психологічних механізмів, які сконцентровані в самосвідомості особистості і являють собою глибинне психологічне утворення. Узагальнення різних наукових позицій показало, що психологічні механізми можна уявити як закріплені в психологічній організації особистості функціональні способи її перетворень, у результаті яких з'являються різні особистісні новоутворення, підвищується або знижується рівень організованості особистісної системи, змінюється режим її функціонування (К.О.Абульханова-Славська, Л.І.Анциферова, В.К.Вілюнас, О.С. До-ценко, Є.Налчаджян).

Безпосереднім науковим орієнтиром нашого дослідження була концепція М.Й. Боришевського про те, що психологічні механізми є теоретичною категорією і можуть бути презентовані як стан оптимальних взаємодій та взаємовідносин між актуальними елементами психологічної системи, що забезпечують її функціонування, становлення, розвиток. На думку вченого, характеристика психологічних механізмів може базуватись передусім на аналізі особливостей структурних компонентів цієї системи. Високої значущості вчений надає психологічним механізмам саморегуляції поведінки зростаючої особистості, які знаходяться у безпосередньому взаємозв'язку зі сферою самосвідомості й виступають як характеристика "образу Я". До механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості психолог відносить наступні: самооцінку, домагання, соціальні очікування, оцінні ставлення до оточуючих, наміри, рефлексію.

Психологічні механізми як способи перетворення особистості та її поведінки були предметом спеціальних досліджень: рівень домагань – К.Левін, М.В.Савчин, Ф.Хоппе; ціннісні орієнтації – І.Ю.Истошин, Б.С.Круглов, В.А.Ядов; локус контролю – Л.І.Анциферова, О.Г.Ксенофон-това, Дж.Роттер; самоконтроль – Л.В.Долинська, І.І.Чеснокова; самооцінка – І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Ю.А.Миславський; рефлексія – Б.В.Зейгарнік, Н.І.Гуткіна, А.М.Прихожан, Г.О.Цукерман; когнітивний стиль поведінки – Г.В.Куценко,

С.Д.Максименко; самоствердження – Л.П.Осьмак, І.М.Турча-нінова; наміри – Л.І.Божович, Л.С.Славина; визнання – В.С.Мухіна, Л.А.Пет-ровська, Т.Н. Счастлива.

Проведене дослідження дало можливість уточнити поняття психологічні механізми саморегуляції поведінки особистості підлітка, що розуміється нами як структурне утворення самосвідомості, яке інтегрує у собі здатність визначати ціннісні орієнтації, здібність досягати мети адекватно внутрішнім потенціалам, можливість самоконтролю, прагнення до успіху (самореалізації), потребу просоціального самоствердження та визнання.

Недостатність дослідження психологічних механізмів саморегуляції поведінки у віковому аспекті, а також автономне їх вивчення стало приводом для обґрунтування даного феномену як цілісного утворення самосвідомості особистості підлітка та спонукало до визначення специфіки і динаміки їх функціонування у структурній єдності.

У другому розділі – “Специфіка розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків” – встановлено провідні психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків (рівень домагань, ціннісні орієнтації, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягненні успіху, визнанні, самоствердженні), описано методи і результати особливостей їх розвитку в підлітковому віці; визначено критерії і рівні розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки в учнів підліткового віку та презентовано характеристику виявлених рівнів.

У психологічній літературі підкреслюється, що розвиток психологічних механізмів саморегуляції поведінки починає протікати інтенсивніше саме у підлітковому віці. Лише саморегуляція відкриває можливість підлітку критичної оцінки й контролю власної поведінки, довільної особистісної спрямованості й перебудови дій та вчинків, підтримує прагнення в дотриманні цінностей і особистісно значущих норм та правил міжлюдських взаємин. У зв'язку з цим було поставлено мету визначити провідні структурні компоненти саморегуляції поведінки підлітків, які зумовлюють виникнення та розвиток у них здатності керувати власними діями, вчинками й поведінкою в цілому. Генезис психологічних механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості розглядається нами в тісному взаємозв'язку з аналізом мотиваційних складових: смислових переживань (емоцій), провідних потреб (цінностей), установок (аттитюдів), що в комплексі характеризують систему суб'єктивно значущого для особистості ставлення до різних явищ суспільного життя, інших людей, самої себе.

Для ґрунтового аналізу психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків вони були умовно класифіковані згідно психологічної, соціальної та мотиваційної значущості.

У ході апробації, пілотажного та констатуючого експерименту визначено найбільш інформативні психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків та систематизовано психодіагностичні методи їх вивчення, якими стали: рівень домагань (лабіринтний тест М.С.Курека), ціннісні орієнтації (МДЦО М.Рокича), локус контролю (ЛК Дж.Роттера), мотивація схвалення (шкала оцінки мотивації схвалення Кроун-Марлоу), потреба в досягненні успіху (шкала оцінки потреби в досягненні Ю.М.Орлова, методика виміру мотивації успіху та уникнення невдач А.А.Реана), потреба у самоствердженні (МІМ Ж.Нюттена), потреба у визнанні (опитувальник визначення потреби у визнанні І.С.Булах).

У експериментальній роботі (1997 - 2000 рр.) прийняли участь 206 підлітків віком від 12 до 15 років. Проведений психологічний аналіз даних констатуючого експерименту на основі використаних методик дав нам можливість установити показники і критерії психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків та відповідно з узагальненими (по кожному компоненту) кількісними і якісними даними визначити їх рівні сформованості: високий (33%), середній (41%), низький (26%). Змістовне вивчення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків показало, що кожний

психологічний механізм має автономний рівень розвитку і в той же час дане особистісне утворення лише в цілісності виступає регулятором поведінки підлітка. Якісна інтерпретація показників психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків представлена в таблиці 1.

З метою вивчення динаміки провідних психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків здійснено контрольний експеримент. Для порівняльного аналізу даних використовувалися показники досліджених експериментальних та контрольних груп. Статистично надійну інформацію було отримано за допомогою кореляційного, факторного аналізу та методу кореляційних плеяд (за П.В.Терентьевим). Оскільки співставлення кореляційних матриць до початку психолого-педагогічного експерименту не виявило значних розбіжностей у коефіцієнтах кореляцій, чим підтвердилася подібність їх структурної наповненості, то ми презентуємо інтерпретацію показників досліджених експериментальної групи.

Інтеркореляційна матриця на початку контрольного експерименту стала необхідним кількісним і якісним показником кореляційних зв'язків (які достовірні на рівні значущості $P \leq 0,05$ та $P \leq 0,01$) між психологічними механізмами саморегуляції поведінки.

За висотою коефіцієнтів кореляцій в експериментальній групі установлені домінуючі компоненти внутріфункціональної структури саморегуляції поведінки підлітків. Провідним механізмом у даній структурі виступив компонент "потреба у самоствердженні", який засвідчував центрацію власного "Я" підлітка в процесі самоусвідомлення.

До того ж потреба у самоствердженні дає можливість особистості даного віку впевнитися у своїх домаганнях, інтерналізації контролю (самоконтролю), цінностей (самоцінностей) та перевірити їх значущість і надійність через узгодженість з референтними особами (дорослими, друзями). Це підтверджено високими взаємозв'язками між вказаним компонентом та рівнем домагань $r_{cd} = -0,67$, мотивацією досягнення

$r_{cm} = 0,51$, потребою у визнанні $r_{cw} = 0,51$ (при $P \leq 0,01$).

За висотою факторної ваги (F) та найбільшою кількістю значущих зв'язків провідне місце належить також психологічному механізму самоствердження ($F = 0,705$). Наближеними до нього за інформативністю факторів визначилися: потреба у визнанні ($F = 0,688$), рівень домагань ($F = 0,624$), мотивація досягнення ($F = 0,624$).

Якісна характеристика рівнів розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків

Рівні	Показники
Високий	У структурі особистісної спрямованості підлітка переважає мотивація досягнення. Внутрішні ресурси мобілізовані на досягнення поставленої мети. Адекватна самооцінка власних можливостей. Вмотивованість на досягнення успіху, переважає високий рівень домагань. Підліток усвідомлює свої когнітивні, мотиваційні та поведінкові можливості. Характерною є вимогливість до себе, установка на подолання труднощів. Осмислені та ієрархізовані ціннісні орієнтації та мотиви поведінки (бажання, прагнення, хотіння). Домінує віра у власні здібності, яскраво виражений інтернальний локус контролю. Уявлення про власне "Я" спрямоване на саморозвиток у перспективі. Підліток виявляє самостійність, наполегливість, творчість та ініціативу.
Середній	Накреслені особистістю цілі лише частково досягаються. Мотив досягнення успіху домінує, але наявні побоювання негативних емоційних переживань у зв'язку з невдачею, яка очікується. Занижена оцінка особистих можливостей і залежить від успіху. Невпевненість у собі. Підліток не завжди адекватно усвідомлює власну систему бажань, прагнень, ціннісних орієнтацій у конкретних ситуаціях. При домінуванні інтернального локусу контролю нерідко проявляється екстернальний. При невдачі виявляється зневіра у власні сили, що призводить до ускладнення самоствердження власного "Я". Хоч підліток і прагне до визнання серед однолітків, але часто він відходить від цієї позиції. Виконуючи обов'язки, підліток рідко прагне до вираження, ствердження й реалізації своїх здібностей. Не завжди виявляє самостійність, наполегливість, ще рідше творчість та ініціативу.
Низький	Накреслені цілі мають або ж недосяжний характер, або дуже занижені власними можливостями. Випадкове виконання завдань, обов'язків може здійснюватись лише при наявності постійного зовнішнього контролю. Мотив уникнення невдач домінує над мотивом досягнення успіхів. Зневіра в здатність досягти успіху. Занижена оцінка власних потенціалів. Боязнь критики, ухилення від об'єктивної інформації про свої здібності та результати діяльності. Малоусвідомлена система ціннісних орієнтацій. Осмислення особистісних властивостей у більшості випадків ситуативне і базується на аналізі минулого або майбутнього, мало торкаючись реального образу "Я". Домінує екстернальний локус контролю. Підліток не прагне до самоствердження власного "Я" та визнання серед однолітків, не бажає усвідомлювати наслідки вчиненого. Не проявляє самостійності, наполегливості та ініціативи.

Виявлення особливостей розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки дало можливість розробити теоретичні підходи та конкретні програми індивідуальної й групової роботи з підлітками, що спрямовані на актуалізацію та вправлення цих механізмів.

У третьому розділі – “Система виховних та корекційних заходів розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків” – визначено теоретичні

підходи та шляхи, методи і прийоми становлення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків; проведено кількісний та якісний аналіз психолого-педагогічного та контрольного експериментів.

У основу формуючого експерименту було покладено положення про те, що підвищення рівня організованості психологічних механізмів саморегуляції особистості підлітка зумовлюється провідним психологічним механізмом даного віку – самосвідомістю, функціональне перетворення якої здійснюється способами самосприйняття, рефлексії, самовизначення, самопізнання.

Конкретними завданнями психолого-педагогічного експерименту були:

- самосприйняття власного реального (реалістичного) "Я", проектування рефлексивних очікувань референтних осіб стосовно нормативного "Я", антиципація власних дій у просторі різних проблемних (критичних) ситуацій;

- рефлексивний аналіз егоцентричного й децентричного "Я", переорієнтація з досягнення результату на спосіб виконання завдання, актуалізація інтернального локусу контролю, усвідомлення особистістю підлітка власних якостей (самоцінностей);

- актуалізація потреби досягнення успіху, стимулювання мотиву "бути не гірше інших", осмислення проблем, пов'язаних з комунікативними контактами в спільності ровесників (клас, вулиця), визначення ролівої позиції, престижу й статусу в групах однолітків;

- усвідомлення пріоритету просоціальних цінностей у життєвому просторі, усвідомлення себе суб'єктом саморозвитку, який відповідає за особисті рішення та вчинки, прийняття довільного рішення у конкретній ситуації, планування свого життя.

Експериментальна робота проводилася в ЗОШ I-III ступенів № 4 м. Березані Київської області протягом 1999-2000 рр. з учнями 6-8 класів у формі психологічного гуртка один раз на тиждень (3 групи по 13-15 осіб) упродовж року. Була розроблена система виховних заходів, що включала базові шляхи роботи з підлітками, які спиралися на різні способи профілактично-корекційної діяльності та вправління. Для успішної реалізації програми виховної роботи апробовано способи її організації, поєднуючи форми групових занять з індивідуальним підходом.

У якості виховних корекційних заходів було використано методи моделювання ситуацій, зворотного зв'язку, малювання, прихованого психологічного тренінгу, ігровий, пояснювальний психотерапії.

Становлення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків, на основі вказаних методів, вимагало створення і застосування різноманітних прийомів: зміна системи оцінок, деталізація значущих образів, "жартівливі" змагання, "Мої ідеали", "Наші почуття і емоції", "Я-реальне, Я-ідеальне, Я-соціальне", "Визначення пріоритетів", "Вибір", планування, опосередкування, орієнтація на спосіб виконання, аналіз переживань з власного досвіду, психогімнастика та вправи різного рівня ("Дихання", "Контроль голосу та жестів", "Приємні спогади", "Маяк", "Виконання ролі", "Настрій").

У цілому зміст програми склали як методи та прийоми, запропоновані І.В.Дубровіною, А.О.Кінчер, О.П.Кузіковою, Б.М.Мастеровим, А.М.Прихо-жан, В.Д.Рейнуотер, Н.М.Толстих, Т.О.Флоренською, так і модифіковані автором.

Якісний та кількісний аналіз, здійснений нами по закінченню психолого-педагогічного експерименту, виявив позитивні зміни характерних особливостей кожного з механізмів регулятивної сторони самосвідомості підлітків. Впровадження у експериментальних групах розробленої системи виховних заходів вплинуло на динаміку становлення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків порівняно з показниками контрольної групи.

Інформативні дані кореляційного аналізу підтвердили гіпотетичні проєкції щодо підвищення висоти кореляційних зв'язків. У кінці психолого-педагогічного експерименту кількісні результати експериментальної групи значно вирізнялися від

таких показників у контрольній групі.

Порівняльні характеристики щодо змін кореляційних зв'язків у досліджуваних експериментальної групи чітко простежуються на графічних зображеннях осей координат. Підвищення кривої, яка виступає з показниками кореляцій по кожному психологічному механізму до вертикальної осі абсцис ОУ, засвідчує динаміку розвитку саморегуляції поведінки підлітків (рис 1).

За даними кореляційної матриці (кінця контрольного експерименту) експериментальної групи провідне місце зайняв компонент "цінності", який має високий зв'язок з механізмом визнання ($r_{zw} = 0,92$), а також самоствердження, схвалення, домагання, що відповідно становить $r_{zc} = 0,86$; $r_{zs} = 0,78$; $r_{zd} = 0,61$ при $P \leq 0,01$. Зміна провідного компоненту структури саморегуляції поведінки підлітків експериментальної групи вказує на те, що зорієнтованість у виховній діяльності на аспектах термінальних та інструментальних цінностей визначила значущість у саморегулятивному конструкті саме цього психологічного механізму. При цьому відбулося усвідомлення підлітком того, що визнання серед людей залежатиме від тих цінностей, які реалізуються у діях, вчинках та поведінці в цілому.

Рис. 1. Криві розподілу коефіцієнтів кореляцій між компонентом "цінності" та іншими психологічними механізмами саморегуляції поведінки досліджених експериментальних та контрольних груп.

Умовні позначення:

————— – крива експериментальної групи; — — — – крива контрольної групи; z – ціннісні орієнтації; d – рівень домагань; m – мотивація досягнення; s – мотивація схвалення; k – локус контролю; c – потреба у самоствердженні; w – потреба у визнанні.

Кореляційна матриця досліджуваних контрольної групи відрізняється нижчими показниками за висотою коефіцієнтів кореляцій, кількістю значущих зв'язків та позицією, яку зайняв у структурі кожний психологічний механізм саморегуляції поведінки підлітків. Провідне місце (як і в матриці експериментальної групи) зайняв компонент "цінності", який корелює з рівнем домагань ($r_{zd} = 0,61$), мотивацією схвалення ($r_{zs} = 0,61$) та визнання ($r_{zw} = 0,55$), при $P \leq 0,01$.

З метою достовірної перевірки результатів кореляційного і факторного аналізу ми скористалися графічним методом кореляційних плеяд (рис. 2).

Даний метод засвідчив, що при однаковій потужності плеяда А (експериментальна група) вирізняється значною міцністю ($D = 1,6$) порівняно з плеядою Б (контрольна група), де $D = 0,8$. Тенденція збільшення міцності зв'язків між компонентами в плеяді А характеризує наближення висоти кореляцій до +1, тобто з достовірними зв'язками на рівні $P \leq 0,01$. Зовсім відсутні у внутріфункціональній структурі недостовірні зв'язки. На противагу до вказаного, в контрольній групі хоч й існує тенденція зростання взаємозв'язків, що обумовлено віковими особливостями розвитку, досвідом, соціальними умовами, проте ці зрушення не інтенсивні, без достатнього використання оптимальних резервів становлення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків та без врахування сензитивності їх розвитку в період підлітковості.

А ($G = 7$; $D = 1,6$)

Б ($G = 7$; $D = 0,8$)

Рис. 2. Кореляційні плеяди: А – експериментальна група; Б – контрольна група.

Умовні позначення такі ж.

Отже, в експериментальних групах за показниками взаємозв'язків компонентів структури саморегуляції поведінки спостерігається більше достовірних кореляцій (на

рівні $P \leq 0,01$), що становить 42,9% порівняно з контрольними, де їх лише 11,8%. Представлені кількісні й якісні дані продемонстрували динаміку становлення особистісної саморегуляції досліджених експериментальних груп та підтвердили ефективність впровадженого комплексу цілеспрямованих заходів, що привело до нового змістовно-смыслового рівня розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Отримані в дослідженні результати підтвердили висунуту гіпотезу і дозволили зробити наступні висновки.

Висновки.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми саморегуляції поведінки підлітків, що полягає у поглибленні сутності поняття "психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків", уточненні провідних психологічних механізмів досліджувального особистісного утворення, виявленні специфіки, динаміки, взаємозв'язків між провідними механізмами, застосуванні психолого-педагогічних методів (вправлення, корекція), що впливають на процес становлення саморегуляції поведінки підлітків.

Саморегуляція поведінки визначається як єдність соціальних та психологічних (рефлексивних, мотиваційних, вольових) проявів свідомості й самосвідомості індивіда. Дане психологічне утворення уособлює сукупність установок, дій, вчинків, завдяки яким особистість реалізує власну поведінку, добираючи адекватні та морально виважені засоби її втілення в оточуючому світі.

Саморегуляцію поведінки особистості підлітка ми розуміємо як психологічне утворення, яке являє собою єдність цілеспрямованих дій, які проявляються у прийнятті довільних рішень, самоаналізі вчинків, визначенні позицій щодо подій, ситуацій та ціннісному ставленні індивіда до самого себе.

Психологічні механізми саморегуляції закріплюються в психологічній організації особистості як функціональні способи її перетворень, у результаті яких з'являються різні психологічні новоутворення, підвищується або знижується рівень особистісної системи, змінюється режим її функціонування.

Психологічні механізми саморегуляції поведінки особистості підлітка є структурним утворенням самосвідомості, що інтегрує у собі здатність визначати ціннісні орієнтації, здібність досягати мети адекватно внутрішнім потенціалам, можливість самоконтролю, прагнення до успіху (самореалізації), потребу просоціального самоствердження та визнання.

Специфіка психологічних механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості полягає в тому, що кожний психологічний механізм має автономний рівень розвитку і в той же час дане особистісне утворення лише в цілісності виступає регулятором поведінки підлітка.

Провідними психологічними механізмами процесу саморегуляції поведінки у підлітковому віці є: рівень домагань, ціннісні орієнтації, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягненні успіху, визнанні та самоствердженні. Динаміка розвитку цих особистісних компонентів призводить до зміни показників саморегуляції поведінки особистості підлітка.

Відповідно критеріїв психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків проявляються високий, середній, низький їх рівні сформованості. Показники високого рівня розвитку саморегуляції поведінки підлітків визначають їх прагнення до осмислення ціннісних орієнтацій, самоствердження себе серед інших, визнання у референтному оточенні. Процес переосмислення різних критичних ситуацій, внутрішньоособистісних конфліктів "відкриває" їм нові якості в самих собі. Такий рівень сформованості саморегуляції поведінки врівноважує емоційно-екзальтовану потребу до

самоствердження. У підлітків з'являється усвідомлення важливості ствердження себе не тільки перед іншими (однолітками, батьками, вчителями), але й перед самим собою. Саме таке самоствердження приносить впевненість у собі, позбавляє комплексів, активізує розвиток самосвідомості підлітка.

Показники низького рівня засвідчують, що накреслені підлітком цілі не досягаються, завдання виконуються лише на основі постійного зовнішнього контролю. У підлітків спостерігається неадекватний рівень домагань, домінування мотиву уникнення невдач над мотивом досягнення успіху. Їм притаманна малоусвідомлена система ціннісних орієнтацій, ситуативне самоствердження й визнання серед однолітків і дорослих. Дана категорія складає третину (26%) підлітків, що вимагає проведення спеціальної профілактично-корекційної роботи з ними.

Становлення механізмів саморегуляції поведінки підлітків базується на розвитку самосприйняття, рефлексії, самовизначення, самопізнання. Основними шляхами корекційної роботи з підлітками є: переорієнтація з досягнення результату на спосіб виконання завдання, актуалізація потреби досягнення успіху, усвідомлення пріоритету просоціальних цінностей у життєвому просторі, проектування рефлексивних очікувань референтних осіб, активізація інтернального локусу контролю тощо. У колективній та індивідуальній роботі з підлітками використано способи розвитку механізмів саморегуляції поведінки (пояснювальної психотерапії, позитивного і негативного підкріплення, моделювання ситуацій, зворотнього зв'язку, прихованого психологічного тренінгу), які підвищують ефективність виховної роботи педагогів з учнями підліткового віку.

Підібрана автором та впроваджена в систему роботи шкіл програма виховних заходів, що спрямована на становлення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків, дозволяє рекомендувати її для підготовки майбутніх вчителів, психологів та для підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу її дослідження вбачаємо у виявленні специфічного змісту і значущості рефлексії, оцінних очікувань, самоконтролю, самовизначення та особистісної позиції у контексті саморегуляції поведінки підлітків. Крім того, важливою парадигмою повинен стати аспект самоцінності "Я" особистості даного віку, який виступає генетичним ядром моральної саморегуляції періоду підлітковості.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Булах І.С., Кириченко Т.В. Конструктивна дилема психологічних механізмів захисту на адаптивні та неадаптивні // Психологія: Збірник наукових праць. – Вип. II. (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 1998. – С.38-43.

2. Кириченко Т.В. Ціннісні орієнтації як психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків // Психологія: Зб. наукових праць. – Вип. III. (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 1998. – С.94 – 97.

3. Кириченко Т.В. Вивчення механізмів саморегуляції поведінки підлітків // Психологія: Зб. наукових праць. – Вип. 3 (6). (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 1999. – С.142 – 147.

4. Кириченко Т.В. Методичний арсенал вивчення механізмів саморегуляції поведінки підлітків // Психологія: Збірник наукових праць. (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 2000. - С.140-148.

5. Кириченко Т.В. Психологічні механізми саморегуляції підлітків // Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти: Матеріали III з'їзду Харківських Міжнародних психологічних Читань. – Харків, 1999. – С.61 – 64.

6. Кириченко Т.В. Особливості моральної саморегуляції поведінки підлітків у навчально-виховному процесі // Педагогічна наука – сучасній школі. Зб. науково-

практичних матеріалів Всеукраїнської конференції. Частина I. – Кременець, 1999. – С.239 – 243.

7. Кириченко Т.В., Кириченко Т.Г. Здоров'я в системі ціннісних орієнтацій підлітків // Актуальні проблеми валеологічної освіти, оздоровчої фізичної культури та фізичної реабілітації в навчальних закладах України: Зб. наукових праць. – Кіровоград, 2000. - С.70-73.

Кириченко Т.В. Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2001.

У дисертації представлено матеріали експериментального вивчення психологічних механізмів саморегуляції поведінки в підлітковому віці, розширено теоретичні та методичні уявлення про особливості розвитку й сутність даного феномену. Визначено провідні психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків: ціннісні орієнтації, рівень домагань, локус контролю, потреба в досягненні успіху, мотивація схвалення, прагнення до самоствердження та визнання. Виявлено критерії та рівні розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків. Показано внутріфункціональні зв'язки між вказаними механізмами. Установлено, що домінуючими компонентами саморегуляції поведінки підлітків є ціннісні орієнтації, самоствердження, визнання. Доведена ефективність розробленої системи навчально-виховних заходів, яка включала в себе серії занять (моделювання ситуації, малювання, ігрові імітації, імпровізації, проєкції) та психологічні техніки, вправи й прийоми щодо розвитку психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Ключові слова: регуляція, особистісна саморегуляція, саморегуляція поведінки, психологічні механізми саморегуляції поведінки, локус контролю, рівень домагань, ціннісні орієнтації, потреба в самостверженні та визнанні, мотивація досягнення.

Кириченко Т.В. Психологические механизмы саморегуляции поведения подростков. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2001.

Диссертационная работа посвящена исследованию особенностей развития психологических механизмов саморегуляции поведения подростков.

В процессе теоретического анализа установлено, что в современной психологии саморегуляция поведения изучается как структурное образование личности, которое представляет собой единство целенаправленных действий, проявляющихся в принятии произвольных решений, самоанализе поступков и ценностном отношении индивида к самому себе. При этом самым высоким показателем развития данного феномена является процесс овладения навыками и привычками нравственного поведения. Доказано, что саморегуляция поведения выступает важным компонентом всех сознательных психических явлений, которые присущи человеку (процессы, состояния, свойства). Выделено, что данное образование есть условием адекватного психического отражения индивидом субъективного мира во взаимосвязи его с объективной реальностью.

Теоретический анализ подвел к изучению специфики психологических механизмов саморегуляции поведения подростков. Обобщение разных научных позиций показало,

что психологические механизмы сконцентрированы в сознании и самосознании личности и представляют собой глубинное образование. Их определяют как динамическую сторону психической активности человека.

В результате проведенного нами исследования были определены психологические механизмы саморегуляции поведения подростков. Ими выступили: уровень достижений, ценностные ориентации, локус контроля, мотивация одобрения, потребности в достижении успеха, самоутверждении, признании.

Основной этап констатирующего эксперимента состоял в изучении особенностей психологических механизмов саморегуляции поведения подростков. Были установлены показатели и критерии их развития в соответствии с обобщенными (по каждому компоненту) количественными и качественными данными определены уровни сформированности: высокий (33%), средний (41%), низкий (26%). Высокий уровень оказался наиболее самодостаточным для саморегуляции поведения, так как базируется на достаточно обоснованной самокритичности и одновременно активизирует собственные качества, которые способствуют личностному росту подростка.

В процессе констатирующего эксперимента было также установлено надежность актуализированных компонентов в структурном конструкте механизмов саморегуляции поведения личности подростка. Это было осуществлено с помощью корреляционного, факторного анализа и метода корреляционных плеяд, что показало динамику развития структурного состава регулятивных механизмов. Для сравнительного анализа данных использовались показатели испытуемых экспериментальных и контрольных групп. Установлены за высотой коэффициентов корреляций доминирующие компоненты внутрифункциональной структуры саморегуляции поведения подростков. В начале контрольного эксперимента ведущим механизмом выступил компонент "потребность в самоутверждении", который подтверждал центрацию собственного "Я" подростка в процессе его самоосознания. К тому же потребность в самоутверждении дает возможность личности данного возраста убедиться в своих достижениях, интернализации контроля (самоконтроля), ценностях (самоценностях) и проверить их значимость и надежность через согласованность с референтными людьми (взрослыми, друзьями).

В связи с проведением психолого-педагогического эксперимента были определены пути, методы, приемы становления психологических механизмов саморегуляции поведения подростков. Программа воспитательных коррекционных мероприятий включала три содержательных блока в соответствии с выделенными ведущими психологическими механизмами саморегуляции поведения подростков. Приоритет в воспитательной работе отдавался психологическим механизмам самоутверждения, признания, ценностным ориентациям.

В процессе апробации системы учебно-воспитательных мероприятий, синтезировавшей различные психотехники, вербальные упражнения, проективные задания, моделирование ситуаций, значительно улучшились качественные и количественные показатели психологических механизмов саморегуляции поведения подростков.

По данным корреляционной матрицы ведущее положение занял компонент "ценности". Ориентация в воспитательной работе на аспект "ценности" привело к доминированию в самосознании подростков именно этого психологического механизма. При этом отмечается осознание подростками того, что признание среди людей зависит от тех ценностей, которые реализуются в действиях, поступках, поведении в целом.

Результаты психолого-педагогического эксперимента показали, что с помощью рефлексивного анализа подростки стремятся переосмыслить различные критические ситуации, внутриличностные конфликты. Развитие личностной саморегуляции поведения стабилизирует у них проявления эмоционально-экзальтированной

потребности данного возраста – самоутверждения. Осознается важность самоутверждения не только перед другими (сверстниками, родителями, учителями), но и перед самим собою.

Ключевые слова: регуляция, личностная саморегуляция, саморегуляция поведения, психологические механизмы саморегуляции поведения, локус контроля, уровень достижений, ценностные ориентации, потребность в самоутверждении, признании, достижении успеха.

Kyrychenko T.V. Psychological Systems of Juveniles' Behaviour Autoregulation. - Manuscript.

The dissertation for the Candidate's Degree in Psychology. Speciality: 19.00.07 - Pedagogical and Age Psychology. National M.P. Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 2001.

The materials of the experimental investigating the psychological systems of the behaviour autoregulation in the growing age are represented in the dissertation. The theoretical and methodical notions about peculiarities of evolution and the essence of this phenomenon are developed in it. The main psychological systems of the juveniles' behaviour autoregulation are defined. They are: value system, achievements level, control locus, necessity in success achievements, approval motivation, self-affirmation and recognition intension. Criteria and development levels of psychological systems of the juveniles' behaviour autoregulation are showed up in the dissertation. The inner-functional links between these system are viewed there. It is appointed that main components of juveniles' behaviour autoregulation are value system, self-affirmation and recognition. The efficiency of the worked out system of training and educational events, which contained series of classes (situation composition, drawing, game imitations, improvisations, projections) and psychological technics, exercises and methods development of psychological systems development of the juveniles' behaviour autoregulation, is proved.

Key words: regulation, identity autoregulation, behaviour autoregulation, psychological systems of behaviour autoregulation, control locus, achievements level, value system, necessity the self-affirmation and recognition, achievements motivation.